ڕۆژی جیهانی فەلسەفە والە گەرووی پێتادا .. بەشی 21 .. ئازاد حەمە

“”چێژ بەختەوەری دەبەنگەکانە. بەختەوەری چێژی داناکانە””
ژول باربێ دۆرەڤی Jules Barbey dAurevilly

دەروازە: بەپێی ئەو میراتە فەلسەفییە بێت ڕۆژئاوا بەیبەجێهێشتووین ڕۆژی فەلسەفە ڕۆژێکی ڕۆژئاوایییە، بەپێی ئەو خەسڵەتانەش بێت لە ناخی فەلسەفەدا پەنهانن فەلسەفە گەردووناوییە. لە هەردوو حاڵەتەکەدا ڕەوشی فەلسەفە لە جیهانی ئێستاماندا لە دۆخێکی فرە باش دا نییە، یان بابڵێین لە دۆخێکی زێڕینی خۆیدا نییە. هیچ نەبێت یەك لە هۆکارەکان مردن و ئاوابوونی بیرمەندە گەورەکانە کە جێکەیان بە ئاسانی پڕنابێتەوە. بیرمەندە گەورەکان لە ژیانا نیین تا بیریاریی بەسەر دۆزە جۆراوجۆرە گەردوناوییەکانمانەوە بکەن. بۆ نموونە، بیرمەندەکانی سەردەمی سارتەر (کامۆ، مێرلۆ-پۆنتی، کۆریە، کۆژێڤ، هیپۆلیت) و پاش سارتەر (باشلار، کەنگلێم، بلانشۆ ، ئالتیسەر، بارت، فوکۆ، دولۆز، لیوتار و ….هتد) کارێکی زۆریان لەسەر دروستکردن و سڕینەوەی نیگا فەلسەفییەکان کرد و بە پێنوسە بەشتەکانیشیان تخونی گەلێك بابەت کەوتن و زۆرێك بابەتیشیان لە خەوش و هەڵە دەربازکرد و تێکچرژان و بەیەکاچوونی تێڕوانینەکانیشیان یەکلا و دیاریکرد.
وەرای ئەوە، چرپەی فەلسەفە لە ڕۆژی خۆیدا مەشقێکی هزرییە بۆ گوزارشکردن لە دۆزی خۆی هاوکات لەو دۆزەش مرۆڤایەتی لە ئێستایدا پێوەیگلاوە (پێتا لە گشت شوێنێك دەخولێتەوە). فەلسەفە ئێستا پتر لە گشت کاتەکانی تر سەرمایەی هزریی هێندە بە پیتە وایلێکردوە بۆ چۆن و چۆن لەسەرپێیخۆی بوەستێت ئەمە بەدەر لەو کێشە ناوەکییانەی ئەم دیسیپلینە لەتەك خودی خۆی و لەتەك دیسیپلیەکانی تر دا هەیەتی. ئەمڕۆ مەستی فەلسەفەش نەبین خۆ لەوە حاڵین کە فەلسەفە خۆراکی ڕوناکبیری و تێگەیشتنمانە لە خودی خۆمان و دەوروبەرمان. دیدگا و شیکاریی و ڕوانینی فەلسەفیی هەوێنی دەرهاویشتە و ئاکامەکانن و لەو شوێنەش کە فەلسەفە ونە پاساو و بەهانە جێگرەوەن.
ئەمڕۆ (19/11/2020)، سێهەمین پێنجشەمەی نۆڤەمبەرە، ئەو ڕۆژەیە کە لە ساڵی 2002ەوە لەلایەن یۆنسکۆوە وەك ڕۆژی جیهانی فەلسەفە World Philosophy Day دەستنیشانکراوە. ئەم بڕیارەی یۆنسکۆ لە هەناوی ئەو

گرنگییەوە سەرچاوەیگرتووە کە فەلسەفە لە ژیانی تاکەکانی گشت کۆمەڵگە و کولتوورێك ئامادەبوونی خۆی هەیە. لە ڕۆژێکی واشدا، کە ڕۆژەکانمان بەگشتی لە گەرووی پەتادا گیربووە، گەر هۆشمەندانە ، نەك هەرزانە، گوزارش لە دۆزی سەراپای جیهان لەژێر فشاری پەتای کۆرۆناڤایرۆس بکەین دەگەینە زۆرێك لە دەرهاویشتە کە بەشێکیان لە جۆری پرسیار دەخەینەڕوو: ڕاستە پزیشکی لە لوتکەدا بووە؟ بە مرۆڤی سەردەم بەهۆی ئامێرە زیرەکانی بەردەستی دووچاری غرورێکی بێڕەهەند بووە؟ زانست کۆتای بە شەڕی خۆی لە تەك مێتافیزیك دا هێناوە؟ خوا بەهۆی هەواڵی مەرگەکانی کۆرۆناڤایرۆسەوە نەبووەوە بابەتی مشتومڕی ڕۆژانەی مرۆڤەکانی هاوچەرخ؟ بە سیستەمی زانستی (پزیشکی و تەکنیکی) و ئابووری جیهانی بەرگەی هەڕەشەی ئەم پەتایەی نەگرت؟ و… هتد. ئەم پرسیارانە ئەوەمان پێدەڵێن کە کاردانەوەی پەتاکان لەڕووی مێژووییەوە لەسەر سیاسەت جێپێی دیارە. هاوکات مێژووی بڵاوبوونەوەی پەتاکان ئەوەمان لاڕووندەکەن کە نەخۆشی و ڤایرۆسەکان بەیەکسانی لە گشت کۆمەڵگەکان بڵاونابنەوە و کاتێکیش بڵاودەبنەوە پەیوەندی نێوان تاك و تاك، تاك و کۆمەڵگە، تاك و دەسەڵاتی سیاسی گۆڕانی بونیادی دێتەسەر. پەتاکان هەردەم پرسیاری بناغەیی ڕەوشتی، سیاسی و بووناوی دەجوڵێنن. شڵەژانی هەمووان لە کاتی پەتاکانا لەو شوێنەوە دەستپێدەکات کە مەترسییەکان دەردەکەون: گۆشەگیریی، نەخۆشی و ڕاڕایی (یورگان ماژێر).

لەم بەشەدا، لەژێر سایەی ""ڕۆژی جیهانی فەلسەفە والە گەرووی پەتادا""، ئەم بۆنەیە بە گرنگیدان بەو لایەنە دەقۆزینەوە کە بەهۆی ئەم پەتایەوە مرۆڤەکان ئەزموونێکی تازەی هاوبەش ژیان و وانەگەلێکیش لەوەوە فێربوون کە لەژێر سایەی هێزە نادیارەکان (پەتا بەنموونە) ئەستەمە پێشبینیکردن بەسەر دواترەوە. لێرەوە پێویستی بە گۆڕینی شێوازی ژیان هاتەگۆڕێ و ئێستای هەمووان لەژێرسایەی پەتاکە جۆرێکی تر لە بیرکردنەوەی بەرهەمهێنا. پەتاکە واتە هەموومان، فەلسەفەش کە بیرکردنەوەیە لە هەمووان، لە ئێستادا ئەم هەمووانە گرفتاری ئەم پەتایەیە و هەر لەوێشەوە تێهزرین تایبەت بەم دۆخە نوێ گەردوونایییە دروستدەبێت.

ڕۆژی فەلسەفە ڕێکەوتی ڕۆژێکی پەتائامێزی کرد

فەلسەفەکردن لە ڕۆژێکی وادا فەلسەفەکردنە بەسەر پەتاوە، بەسەر پرسیارە بایۆ-سیاسی، بایۆ-ئێتیکی، سۆسیۆ-کولتووری، ئابووری و تەندروستییەکانەوە. بەو جۆرە فەلسەفەکردن دەستپێکی وتنە لەسەر مەرگ، بەهای جەستە، داکۆکی لە تووشنەبوون، ئێگۆی (خۆپەرستی) مرۆڤ

بە مانەوە، ڕاکردن لە ئەویتر و گەڕانەوەی مرۆق بە خودی خۆی و زۆر شتیتر.

لە ئێستادا کە پەتای کۆرۆنا ڤایرۆس تاڕادەیەکی ئێجگار زۆر گشت سەرزەوی گرتۆتەوە بە یەکەمجارە ڕۆژی جیهانی فەلسەفە لە یەکەم ساڵیادییەوە، لە 2002 وە، بکەوێتە ناو ڕۆژێکی پڕ لە تەنگەژە و پەرێشی مرۆییەوە. وەختیەتی بەو بۆنەیەوە بپرسین فەلسەفە لەم ئێستا پەتایاوییەدا چی پێدەکرێت؟ کارکردەی فەلسەفە لە ئێستایەکدا کە درماوییە چۆن دەبێت؟ فەلسەفە دەکارێت ڕەوتی ئەستێرەکەمان بگۆڕێت؟ گومانیناوەت پرسیارە فەلسەفییەکان کە بڵاوبوونەوەی پەتای کۆرۆنا ڤایرۆسی خستە ژێرتێڕامانی قووڵەوە تەنگژە تەندروستییەکەش لە ڕێگای خۆیەوە زینگەیەکی لە گفتوگۆی فەلسەفی هێنایەپێشە کە ڕەخنەی سیستەمی سەرمایەداری و واتای دێمۆکراسی ڕۆژئاوای لە چەند ڕوویەکی جوداوازەوە گرتەخۆی. بەهۆیەوە باس لە ئێکۆلۆژی و سیاسەتی ژیاریش (بایۆلۆجیش) هاتەگۆڕێ.

سەرباری ئەوە، پرسیاری سودی فەلسەفە چییە چی دەبێت گەر قسە لە ترس، لە کاتاسترۆفە (بەڵا) کان نەکات! لێرە، لەم ساتەوەختە ڤایرۆساوییە فەلسەفە قسەی لە سیاسەت، زانست و چەندین چەمك و واتای تر(نەخۆشی، مەرگ، گۆشەگیری و…) کردە ئامانج. فەلسەفە چارەنووسی مرۆق و بوونەوەرەکانی تر لە دەموەختی وادا ڕاڤەی تەواودەکات و لە گشتەوە بەرەو ناگشت هەنگاوی بەدەنێت. واتە فەلسەفە کاری یەکلاکەرەوە ئەنجامدەدات نەك گەمە و گەڕکردن لە زانستەکان و کۆمەڵگە. هەردەم ئەو هاوکێشانەی فەلسەفە کاریان لەسەر دەکات ئەنجامەکانی بە قازانجی بەرژەوەندی گشتی مرۆڤەکان و دەوروبەریان دەگەڕێتەوە. بەیە فەلسەفە هەر لە سەرەتای بڵاوبوونەوەی پەتاکە هێمای بە ئەوە کرد، ئەم پەتایە توانیویەتی ترسێکی گەردووناوی بڵاوبکاتەوە (ترس لە یەکتر، ترس لە تەنیای بەهۆی گۆشەگیرییەوە کە پەتاکە دەیسەپێنێت، ترس لە نەتەوە و کولتووری تر، ترس لە مردن، ترس لە ناشتنی مردووەکان، ترس لە جەستەی کۆرۆناوی، و…) لەژێر سایەی ترسەکانیش واتای ئازادی، ئازادی تاکەکەس، زۆرترین زیانی بەرکەوت. بێگومان ئەو زیانە لە ئاکامی زۆرداری سیاسییەوە نەبوو، لە ئاکامی زەبری ڤایرۆسەکەوە بوو ترسی، ترس لە مەرگی، لەناو خەڵك نۆرماڵکرد. ڤایرۆسەکە وایکرد جووڵەی هاوڵاتیان سنورداربکرێت و تەنیای شیاوبێت. ڤایرۆسەکە زینگەیەك لە تەنیایی نوێی هێنایەکایەوە. مەوداکان کە خەریك بوون لە سەردەمی نیولیبرالیزم بەرەو نەمان دەچوون ئەم پەتایە تووندیانیکردەوە و دابڕانەکانی ئەستەمترکرد. تەکنەلۆژیا کە لە سروشتیدا تەنیایی و دابڕانی بەرجەستەکردووە پەتای کۆرۆنا پێویست

و پەسەندکراویکرد. بە یاسا تەنیایی و دابڕان لەیەکتر مرۆیکرا. لێرەشەوە ویست بۆ شرۆڤەکاری فەلسەفی نەشونمایکرد.

ویست بۆ شرۆڤەکاری فەلسەفی

شرۆڤەکاریە فەلسەفیەکان بەرهەمی بیرکردنەوە و دواتر ئەو شیکاریانەن بیرکردنەوەکان دروستیاندەکەن، کە ئەوەش گوزارە و دەربرینی فەلسەفی دەننەکایەوە و کار لەسەر بینین و بیرۆکەکانمان دەکەن. ئەو شتانە هەڵدەوەشێننەوە کە تێیگەیشتبووین و لامان بوونە بە یەقین، ئەو مانایانەی دابومانە پاڵ شتەکانی دەوروبەرمان، ئەوانەش کە واماندەزانی چارەسەرمانکردوون و لەبارەیانەوە بە دەرئەنجامگەیشتووین.
گفتوگۆی بیریاران سەبارەت بە ڕووداوەکان هەمیشە گرنگی خۆیانیان هەیە. دوو جۆر بیرمەندمان هەیە: ئەوانەی لە ژیانن و ئەوانەش کە لە ژیانا نین و نووسین و بۆچوونەکانیان بە سەرچاوە وەردەگیرێن. پاش بڵاوبوونەوەی خێرای COVID-19 بیریاران لێرە و لەوێ لە ئەوروپا هزری خۆیان بۆ وتن لەسەر پەتای ناوبراو خستەگەڕ و بۆچوون و شرۆڤەکانیشیان ناهاوشێوەیی و نالێکچوویی و بگرە پێکدادانی هزری و ئەدیۆلۆژیشی لێکەوتەوە. وتنەکانی ئاگامبێن و وەڵامەکانی ژیژك کە پاشان تێرامانەکانی بادیو و نانسی و مۆران و ئەوانیتری بەسەراهات گفتوگۆکانی گەرمتر کرد و بۆچوونی فەلسەفی بیریارە مردووەکانیش(فوکۆ، کامۆ، ...و) سەبارەت بە تاعون، مردن و ئارکەلۆژیای دەسەڵاتی سیاسی و دەسەڵاتی پزیشکی و تەندروستی هاتنەوەگۆڕێ و بەر وە بەرهێنانی هزری جۆراوجۆریشکێتن.

گەورەترین پرسیارێك دەزی پەتای کۆرۆناڤایرۆس بە بیریاران هێنایەپێشە ئەوەیە کە، ئەم دەزە چەند کاریگەری لەسەر مافی مرۆڤ؟ ئازادی تاك؟ دێمۆکراسی؟ دادەنێت. لێرەشەوە زۆربەی گفتوگۆکانی تری بیریاران سەریانهەڵدا. بیرمەندەکان پێیانوایە ئەو زیانە ئابووریانەی حکومەتەکانی ئەوروپا دەیکەن کاردانەوەی تەنیا لەسەر بێکاری و هەڵاوسان نابێت بگرە لەسەر ماف و ئازادیەکانی تاکیش. ئازادی تاك چ بەهایەکی هەیە کە بەکار بیت؟ ئەم پرسیارە ئەو گوزارەیەیە کە ئێمە پێمانوایە پێویستی بە وەستانێکی زۆرە. موسیبەتی کۆرۆناڤایرۆس بە بەشێك لە بیریاران خۆی لەو وێنە ترسناکەدا نیشاندەدات کە مەرگ دەبێتە ژمارە، مەرگی پیر لە مەرگی گەنج جیادەکرێتەوە، مەرگ یان چاترە بڵێین ئەم پەتایە چەند ئابووری دادەڕمێنێت. لێرەوە دەبینین کە خەمی دەسەڵاتی سیاسی کەمتر مەرگە، بەڵکو دەخی ئەو ئابوورییەیە کە ئەو پەتایە بەرەو

داڕمانیدەبات. هەر جۆرێك لە قەیرانی ئابووری یان سیاسی کە سەرهەڵدەدات(ئەوەی ئێستا دروستبووە بەزۆری دەچێتە خانەی قەیرانی تەندروستی و پزیشکییەوە) هەمیشە پرسیاری دەمۆکراسی دەکاتە پرسیارە گەورەکە کە لە کۆمەڵە هاوچەرخەکان سەرنجێکی زۆری دەخرێتەسەر. ئەمەش بەهۆکاری ئەوەی، زۆرترین هیوا لەو وڵاتانە بۆ ئایندەی واتای دەمۆکراسی و ژێرکەوتنی ئەم واتایە و ماف و ئازادییەکانەوە پابەندە.

تێکرای ئەو بیرمەندانەی شرۆڤەیان بۆ پەتای کۆڤید-19 کرد رەهەندی ئابووری-سیاسی ئەم پەتایە کەوتە شرۆڤەکانیانەوە و دۆزی ئابووری جیهانیش پێش پەتاکەیان ئاخنییە نێو بۆچوونەکانیانەوە و لە سێبەری ئەوەشدا قسەیان لە قۆناغی پۆست کۆڤید-19 یش هێنایەپێشە. هەر لەوەڕا بیریاران قسەیەکی بەردەوامیان لە سێستەمی ئابووری-سیاسی جیهان کرد، کە لە خودیخۆیدا باسبوو لە حکومەتەکانی رۆژئاوا. قسەی فەیلەسوفان لە سێستەمە سیاسییەکان قسەی لە سێستەمی ئابووریش هێنایەگۆرێ. بۆیە ئەو بەزاڤە ئابووری-سیاسیانەش ئەم سێستەمانە بەرهەمیان هێناوە و بەخێویان کردووە، مەبەست سەرمایەداری جیهانییە، سەرنجی زۆری خرایەسەر، کە ئەوەش گفتوگۆی کۆلۆنیالیزم/ پۆست کۆلۆنیالیزم، سەرمایەداری/ پاش سەرمایەداری، لیبرالیزم/ نیو-لیبرالیزمی خستەوە بەرباس.

گڵوباڵبوونی پەتاکە هەڵوێستەی گڵوباڵی لەگەڵ خۆی هێنا. فەلسەفە ئاگادارە زانست چەند بەرەو پێشەوەچووە ،مافی مرۆڤ و پرسی دادپەروەری چەند دەنوکی لەسەر بووە تا گەیشتوەتە ئەم ئاستەی ئێستا. فەلسەفە دەمێکە، هیچ نەبێت لە دوای شۆرشی فەرەنسییەوە، خەمی گەورەی بەهاکان و پرینسیپە رەوشتییەکانە کە گەشە بکەن و لەناو تاکە جوگرافیایەك نەوەستن و قەتیسنەکرێن هەرچی پەتای کۆرۆناڤایرۆسە سەرلەبەر ئاقاری تەشەنەسەندنی بەهاکانی گۆری و وڵاتی گەورەکانی ئەوروپا (بەریتانیا، ئەڵمانیا، فەرەنسا)، ئەمەریکا و جەمسەرەکەی تریشی(ڕووسیا، چین و هیندستان) والێکرد لەوای خۆیابن و خەمە گەردوونیاویەکەی بەهاکانیان بەلاوە مەبەستنەبێت. ئەمەش لەڕەدانی دیدی پێکەوەژیان و ئاوابوونی هاوڵاتیەتی گەردوناوی (کە یەکیەتی ئەوروپا بانگەشەی زۆری بۆ کرد) لەوە بەرهات.

ڕەخنەکانی بیریارانی ڕۆژئاوا لە سێستەمە سیاسی و ئابوورییەکانی جیهان ڕەخنەی بێ بنەما نیین و پێشینەی تیۆریی و هزری خۆیانیان هەیە و دەرهاویشتەی ئەو مێژووە نالەبارەشن کە ڕۆژئاوا لەناوەوە و

دەرەوەی سیستەمی سیاسی و ئابووری و سەربازی تەنانەت کولتووریش گەڕاویەتی. بەپێی بیریاران مافی خۆیانە دووری سیاسی و ئابووری ئەو سیستەمە بخەنە وتنەکانیانەوە و بەهۆی ئەم پەتا سامناکەشەوە سەرلەنوێ سەرنج بخەنە سەر حکومەتە هاوچەرخەکانی ڕۆژئاوا و هاوچەرخبوون و پێشکەوتنیان گوماناوی بکەن. بیری بیریاران ئەو وانانەمان لەم ڕوەوە فێردەکەن کە، هەڵکردن لەتەك پەتا کارێکی سانا نییە و ئەزموونی مامەڵەکردنیش لەتەکیا جۆراوجۆرە و سەرکەوتن و ژێرکەوتنیشی بەدەمەوەیە. هیچ نەبێت تەکنەلۆژیای پزیشکی پێشکەوتوو و ئاستی زانستی باڵا و ئابووری چاکی دەوێت. بەپێی وڵاتانی هەژار بەپێی پێویست ناکارن ڕووبەڕووی ببنەوە. وڵاتانی ئەوروپا لەچاو هەندێك لە وڵاتانی ئاسیا (سەنگافورە، تایوان، هۆنکۆنگ) مەترسیەکەیان باش تێنەپەڕاند. وڵاتانی کۆریای باشور، ژاپۆن و تەنانەت چینیش توانیان لەچاو هەندێك وڵاتی سەنتەری ئەوروپا(ئیتالیا، ئیسپانیا، فەرەنسا) باش لێیبێنەدەرە. بگرە بەشێکی زۆریش لە خەڵکی سەنگافورە، تایوان، هۆنکۆنگ، ژاپۆن ئەوروپایان جێهێشت و هەوڵیاندا بەرەو زێدی خۆیان بگەڕێینەوە. ئەوەش نەك هەر لەبەر بەرزبوونەوەی ڕێژەی تووشبووان لە سەنتەری ئەوروپا لەبەر زیادبوونی ئەو ڕەگەزپەرستیەش لە ئەوروپا لە ساتەوەختی پەتاکە دژ بە خەڵکی ئاسیا پیادەکرا.

بەپێی فەلسەفەی بەت شۆرشی قایرۆسانە هەڵناگیرسێت

سەرەتای تەشەنەسەندنی پەتاکە بەبۆچوونی بیریاری کۆریای باشور بیونگ- شول هان Byung-Chul Han لە شوێنێکی وەك ئیتالیا ئامرازی هەناسەدانی دەستکرد لە پیرەکانەوە بە لاوان دەگوازرایەوە و هاوکات کەوتنە سنورداخستن و بانگەشەکردنی دۆخی ئاوارتە کە ئەوە سەرەتایەکی مەترسیدار بوو بۆ ئیتالیەکان. هێنانەپێشەی ئەم دۆخە ئاماژەیە لەسەر نەهامەتی سەروەریی وڵات و گەڕانەوەی دەسەڵاتی تاکڕەوی سەروەریی”. نەك هەر ئەوە بگرە ئەوروپای ئۆرۆ Euro کەوتە ڕاوە بێگانە و دەرگاداخستن بەڕووی ئاوارەکان. لەکاتێکدا خودی ئەوروپا لە ساتەوەختی پەتاکە شوێنە ترسناك و پەسەندنەکراوەکە بوو، چەقی پەتاکە دەکەوتە ئەوروپاوە و دەبا پێچەوانەکەی بکرێت و جیهان لە ئەوروپا بپارێزرێت”. شتێکیش کە شایانی وتنە لێرە ئەوەیە کە، پێویستە هەمووان بپرسین” بۆ وڵاتانی ئاسیایی ، وەك: تایوان، سەنگافورە، کۆریای باشوور، ژاپۆن، چین، هۆنگ کۆنگ توانیان باشتر لە ئەوروپا ڕووبەڕووی پەتاکە ببنەوە؟ ئەم وڵاتانە کە هەڵگری عەقڵێکی دیسپۆتیستی (زۆرداری) ئاسیایین سەرچاوە لە نەریتی

کەنفەشییەوە هەڵدەگرن. خەڵکی ئەم ولاتانە کەمتر یاخین و زۆرتر گوێڕایەڵی دەسەڵاتەکانیانن و متمانەیەکی زۆریشیان بە دەسەڵاتەکانی خۆیانە لە چاو وڵاتانی ئەوروپا. ئەو زانیارییە ژمارەییانەش لەم جۆرە وڵاتانە بڵاودەکرێنەوە جێی متمانەی خەڵکن و کار لەسەر کەمکردنەوەی تووشبووان و مردن جێدەهێڵێت. لەم وڵاتانە تەنیا ڤایرۆسناس و پەتاناسەکان نەبوون کە ڕووبەڕووی پەتای کۆرۆناڤایرۆس بوونەوە زانایانی کۆمپیوتەریش بوون. نەك هەر ئەوە بگرە لە وڵاتانی ئاسیای ناوبراو هۆشیاری ڕەخنەی تیۆریی سەبارەت بە داتا و زانیارییەکانی دەوڵەت زۆر لاوازە. ئەو سیستەمی چاودێرییە پێشکەوتووەی لە بەشێك لەم وڵاتانە دانرا (بۆ نموونە چین) زۆرترین سوودی بە ڕێگرتن لە تەشەنەی پەتاکە گرت. بڵاوکردنەوەی کامێرای چاودێری لە شوێنە گشتییەکان و وەگەڕخستنی فڕۆکەی بێ فڕۆکەوانی گەڕیدە بۆ دەستنیشانکردنی پلەی گەرمای لەش و دواتر ئاگادارکردنەوەی خەڵك لە ڕێگای نامەی تەلەفۆنی دەستییەوە لەو هەنگاوە خێرایانە بوون کە بە کۆنترۆڵی پەتاکە لە گشت کون و قوژبنەکی کۆمەڵگە گیرایەبەر””. سەرکەوتنی بەشەکی زۆر لەو دیسیپلینەی وڵاتانی ئاسیای ناوبراو بە شێوازی ژیانی کەلەکتیڤی کۆمەڵگە ئاسیاوییەکان دەگەڕێتەوە لە چاو کۆمەڵگە ئەوروپاییەکان کە شێوازی تاکگەرایی تیازاڵە.

ئەمبەتە””بڵاوکردنەوەی زانیاریش باشترین ڕێگری بوون لە بەردەم تەشەنەسەندنی پەتاکە لە وڵاتانی ئاسیایی کە ئەمە لە وڵاتانی ئەوروپا بە سنورداخستن چارەسەرکرا. لە شارەکی وەك وەهان هەزارەها سیخور بڵاوکرانەوە تا گشت جووڵە و هەڵسوکەوتی دانیشتوان چاودێریبکرێت. ئەو ڕێگایانەی گیرانەبەر پشتی بە زانیاری و داتاکان بەست تا بگەنە ئەو کەسانەی دووچاری پەتاکە بوونەیان پلەی گەرمای لەشیان بەرزە. ئەمە بەردەوام بوو تا ئەو ئەندازەیەی پەتاکە لە بەژمارەکردندا بەرجەستەکرا. ئەو شێوازەی لە شوێنەکی وەك چین گیرایەبەر بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پەتاکە شێوازەکی تازەبوو لە بەرجەستەکردنی سەروەریی جیا لەوەی لە ئەوروپا پیادەکرا. تەنانەت لە بەکاربردنی ماسکیش لە سەرەتای پەتاکە جیاوازیەکی بەرچاو لەنێوان وڵاتانی ئاسیا و وڵاتانی ئەوروپا دەبینرا. ئەمەشیان دیسانەوە پەیوەندی بەو جیاوازییە تاکییەوە هەبوو لەنێوان ئەو دوو کولتوورە جیاوازەدا هەن(کولتووری ئەورووپایی و کولتووریی چینی تۆتالیتاری کەنەفشی).
بەقسەی ئەم بیریارە بێت دەمێکە بە دوژمن دەژین و دەمێکیشە جەنگی سارد کۆتای هاتووە. ماوەیەك جۆرە شەڕژانەك بەناوی تیرۆری ئیسلامی

دروستبوو. گومانیناوەت ئەو کۆمەڵگە جیهانیەی سەرمایەداری ماندوویکردبوو لەناکاوا ڤایرۆسێك تیایا سەریهەڵدا و جیهانیشی پێکرد لە ترس و ئەوەش بووە هۆکاری دروستبوونی ڕێگری و داخستنی سنورەکان. لێرەوە جەنگ دەستیپێکرد. جەنگ بەرامبەر دوژمنێکی نادیار. ئەو ترسەش کە لە ئاکامی ئەم ڤایرۆسەوە دروستبوو پەرچەکردارێکی کۆمەڵایەتی و جیهانی بوو بەرامبەر بە دوژمنێکی تازە. لە بەرئەوەی دەمێك بوو لە کۆمەڵگەیەکی پۆزێتیڤی بێ دوژمن دا دەژیاین بۆیە پەرچەکردارییە کۆمەڵایەتییەکە توندوتیژئامێز نەبوو. هەر ئەم دوژمنە تازەیە(ڤایرۆس) جێ ئەو دوژمنە تێرۆریستەشی گرتەوە پێشتر ڕووبەڕووماندەبووەوە.

ئەم بیرمەندە کۆریی-ئەڵمانییە ڕەخنە لە بۆچوونەکانی سلاڤۆی ژیژێك دەگرێت سەبارەت بە کاریگەری خراپی پەتای کۆرۆناڤایرۆس لەسەر سەرمایەداری جیهانی. ئەوەی چین کردی بە بۆچونی بیۆنگ- شول هان دروستکردنی مۆدێلێك بوو لە پۆلیسی دیگیتاڵی وەك دژە مۆدێلی ڤایرۆس. ئەمەش چینی لە پەتاکە پاراست. گومانیشیناوەت کە سەرمایەدای پاش پەتاکە پتر گەشەدەکات و دێتەسەرپێی خۆی. ناشێت ڤایرۆس بە عەقڵ بگۆڕینەوە. گرنگ پاش پەتاکە ئەم مۆدێلە چاودێرییە دیگیتاڵە نەگاتە ئەوروپا. گەر ئەمەش ڕوبدات ئەو کات ئەوە لە ئەوروپادا ڕوودەدات کە ئاگامبەن ناوینا وە""ڕەوشی ئاوارتە""، کە لەگەڵ کاتدا ڕەوشە ئاوارتەکە دەبێتە ڕەوشێکی سروشتی.
بەپێی تێگەیشتنی ئەم فەیلەسوفە ڤایرۆس سەرمایەداری لەناونابات و شۆرشی ڤایرۆسانەش هەڵناگیرسێت. ڤایرۆسێك نییە کە توانای شۆڕشی هەبێت. ناشێت بەهیوای شۆڕشێکی ڤایرۆسانەوە بین. پاش کۆتایهاتنی ڤایرۆس دەکرێت بیر لە شۆڕشێك بکەینەوە کە مرۆڤایەتی بکارێت هەڵیگیرسێنێت. ڤایرۆس گۆشەگیرماندەکات و تاکگەرایشمان لاوازدەکات و هیچ هەستێکی هەرەوەزیشمان تیادروستناکات. ئەوەی دەیکات ئەوەیە کە وامانلێدەکات هەریەکێکمان تەنیا بایەخ بەخۆی بدات. ئەو هاریکارییەش لە نێوان مەودای کۆمەڵایەتیدا دروست دەبێت هاریکارییەك نییە کۆمەڵگەیەکی پترئاشتیخواز و دادپەروەرمان بۆدروستبکات.

کۆرۆناڤایرۆس وایکرد فەلسەفە جۆرێك لە بیرکردنەوە دروستبکات

بمانەوێ و نەمانەوێت کۆرۆناڤایرۆس جۆرێك لە بیرکردنەوەی دروستکرد و جۆرێك لە فێربوونەشی هێنا کە مرۆڤەکان پێویستیان بە ووردتر بیرکردنەوە و وەستانە بە دیار بیرکردنەوەکانەوە. وەستان لەسەر بیرکردنەوە واتە گەڕانەوە بە دواوە، بیرکردنەوە لەوەی ڕوویداوە و لەوەش کە دێت، کە بەڕێوەیە. کۆرۆناڤایرۆس بیرکردنەوەکانی لەگەڵ

ترسێك یەكیگرتەوە كە ترسی بوونی مرۆیی مرۆڤە. ئەم ترسە لە یۆنانی
كۆنەوە فەلسەفە بە بۆچوونی جیاوە قسەیتیاكردوە و هەمیش□ ش□ه□ندی
مورالی لەو بارەوە بە قسەكانی داوە. بوونی مرۆیی مر□ق ت□نیا مر□ق
تێیدەگات. نەك هەر ئەوە بگرە مر□ق قسە لەسەر بوونی بوونەوەرەكانی
تریش دەكات. مر□ق تاكە بوونەوەرە عاق□ك□یە كە توانای ئەو قسەیەی
هەیە. وێرای ئەوە، هیچ كات فەلسەفە هێندەی ئێستا د□و□م□ند
نەبووە و لەسەر میراتێكی فەلسەفی بەپیت پاڵینەداوەتەوە كە ئەگەر
یۆنان دەروازەكەی بێت تەمەنی 27 سەد□ یەك تێدەپەڕێنێت. مر□ق ئ□ستا
زۆرترین بەرھەمی فەلسەفی ل□ بەردەمە كە دەكارێت شتی لێوە
فێربێت، بەڵام ئایا شتی لێوەفێربووە؟ گەر نا هۆكارەكەی
چییە؟ بێئاگایی مرۆڤە لە بوونی خۆی؟
بیركردنەوەكانی هەنووكەمان پێمانئێژن، كۆرۆناڤایرۆس ڕۆژگار و
كاتێكی تایبەت بە خۆی سازاندووە. شەڕە ئابوورییەكان ،كە شەڕی
سیاسی دورستدەكەن و بەردەوامییان هەیە، بەشێكن لە سێستەمی
ئابووری جیهانی و خەیاڵی مرۆڤەكانیش بەرەو ئەوە دەبەن كە
كۆرۆناڤایرۆس لە ئەزموونگەكان دروستكراوە. بەشێكیش وەك شەڕی
نێوان دەزگا هەوڵگریە زەبەلاحەكانی دەبینن. تێۆریەكی تریش هەیە كە
پێیوایە بڵاوبوونەوەی كۆرۆناڤایرۆس دەستپێكی شەڕێكی ئابوورییە لە
فۆڕمی شەڕی بایۆلۆجی كە دواتر ئەوەی لێو□ بەرهات كە ئێستا
مرۆڤایەتی تایدەژیت، لەم بارەیەشەوە تۆمەتەكە دەدرێتەپاڵ چین-
ئەمەریكا، كە یەك لەمانە دەستپێكی ئەو شەڕە بایۆلۆژییەن كە ئێستا
كۆرۆناڤایرۆسی لێھاتەدونیا. بیركردنەوەكان بەرەو ئەوێش دەچن كە،
بەرپرسیاری كۆمەڵایەتی دەسەڵات لەگەڵ باری نائاسای دوو جەمسەرن،
ئیدارەكردنی ترس، كەمكردنەوەی مانگرتن و خۆپیشاندان تا پلەی
نەمان، لاوازكردنی ماف و ئازادی تاك بەشێوازێكی نەرمتر لە قۆناغی
پێش كۆرۆناڤایرۆس. واته ڕاهێنانی تاك لەسەر لە مالەوە بوون بە
پاسادانی پاراستنی تەندروستی، تەندروستی جەستەكرا بە خەمی
هەموان. هەموان بووینە كۆیلەی جەستە. تەنانەت دووبار□ بیركردنەوەی
حكومەتەكان لە رەهەندی سیاسەتی تەندروستی بەپێی بیریاران
دەسەلاتەكانی رۆژئاوای الێكرد رەهەندی ئاسایشی ،سیاسی و
كۆمەڵایەتیشان لەناو رەهەندە گەورەك□ كبكەنەوە (بەرجەست□ بكەن).
باری نائاسای و قەدەغەی هاتووچۆش یەكانگیربوون و لەرێگای سیاسەتی
ناوخۆی وڵاتیشەوە خرایە ناو سیاسەتی تەندروستیی□وە. بۆیە بەشێك
بۆئەوەدەچن ئەم پەتایە لە هەناویدا هەڵگری توخمی ململانێ و
پێكدادانە گەورەكانە. زلھێزەكان لەژێر پاڵتۆی ئەم پەتایە خۆیان
جۆراوجۆر دەردەخەن و خۆشنود□كەنەوە، تەكانێكی ئابووری نوێ بە
ھێزی ئابووری خۆیان دەدەن. ئابووری نوێكردنەوە و لە ھێڵەگدانی

ئابووری جیهانی هەژارانی هەژارترکرد، وەتە قەرزارەکان زۆرتر کەوتنە ژێرسایەی بانقەگەورەکانەوە، ئاقاری ئابووری جیهانی گۆڕانی تێکەوت، گۆڕان بەرەو بەرخەری زۆرتر و تێکشکانی بەرهەمهێنەرە بچووکەکان و...هتد. بەم جۆرە یەك لە وانەکانی ئەم پەتایە ئەوەیە کە کۆلۆنیالیزم کۆتای نەهاتووە و بگرە فۆرمی تازەشی وەرگرتووە. زانست بۆ کۆلۆنیالیزم دەشێت بەکارببرێت، ئەزمونگاکان شوێنی دروستکردنی مۆدێلە نوێکانی کۆلۆنیالیزمی نوێن. ڕەوی سیاسی نوێش لەژێر پەردەی ئەم پەتایە دەرکەوت. وەکیتریش، پەتاکە هەوڵێك بوو بۆ بچووککردنەوەی جیهان، دەربازکردنی جیهان لەو پەرشوبڵاوییە ئابووری و بازرگانییەی پێوەی گلابوو. دواتر سەرلەنوێ دابەشکردنەوەی ئابووری جیهان، داهات و بازاڕ. هەمووو ئەم بیرکردنەوانەش بەشێکن لەو بیرکردنەوانەی شیکارییە ڕۆژانەییەکانی خەڵکی عەوام و ناعەوام پێوەیپابەندن.

فەلسەفە دەکارێت لە ساتەوەختی تەنگژەی تەندروستیدا هاریکارمانبێت؟

هەموو دەزانین کۆرۆناڤایرۆس دونیایەك پرسیاری سیاسی، ڕەوشتی و بوونناوی بناغەیی خستەڕوو. ئەمەش وایکرد هەر لە سەرەتای بڵاوبوونەوەی پەتاکە لە ئەمریکا و جیهان هەندێك بیریاری چالاك بگەنە ئەو باوەڕەی لەم ساتەوەختە پەتاوییە چاترە فەیلەسوفەکان بهێنرێنە گۆ تا گروپە کۆمەڵایەتییەکانی تر. بۆیە ڕۆژنامەی" کاتە ئەرلەندییەکان" لە ڕێگای هەندێك بیریاری چالاکەوە ئەو پرسەی تاوتوێکرد. لەم بارەیەوە دەچینە لای Charlotte Blease، کە یەکێکە لە دامەزرێنەرانی سەنتەری فەلسەفەی ئەرلەندی سەر بە زانکۆی هارڤارد. ئەم خانمە بیرمەندە ئەرلەندییە دانبەوەدا دەهێنێت کە، لەناو ئەو هەموو ترس و شڵەژانەی پەتای کۆرۆناڤایرۆس دروستیکرد بەدەگمەن بینیمان باس لە ڕۆڵی دکتۆرەکانی فەلسەفە بکرێت. هیچ نەبێت لەبەر ئەوەی فەیلەسوفەکان لە زۆربەی گرووپە کۆمەڵایەتیەکان زیاتر شارەزاییان لە بابەتی خۆ-گۆشەگیری هەیە، ئەو شتەی پەتاکە هێنای. فەلسەفە لەسەر دەستی فەیلەسوفەکان مەیلێکی زۆری بە شتە پراکتیکیەکانی ناو ژیان هەیە. بەخۆشیان لە دونیاپەرستییەوە دوورن و دەشکارن کارا لە پسپۆرانی تر قسە لە هەندێك لایەنی پراکتیکی بکەن کە بەهەی کۆڤید-19 وە دروستبوونە. ئەو دەمەی فەیلەسوفەکان دەهێنرێنە گۆ سەبارەت بەو لایەنانەی کۆڤید-19 بەیهێناین ئەوە دەخەنە ژێرپرسیار و گومانەوە کە زۆربەمان نایبینین: بەو کۆمیەی لە پەداویستییە پزیشکییەکان هەن کە لە مەرگ ڕزگاربکەین و لە کۆش

بگەڕێین بمرێت؟ باشە بۆ دەبێت ئەم کەم و کوڕییە لە پێداویستییە پزیشکییەکاندا هەبێت؟ ڕێکخراوەکانی تەندروستی چ بەرپرسیارێکیان بەرامبەر پزیشکەکان هەیە یان خودی پزیشکەکان چ بەرپەرسیارێکیان سەبارەت بە خێزانەکانیان هەیە؟ چۆن یارمەتییە فینانسییەکان بەسەر ئەوانەدا دابەشبکەین کە پێویستیانە؟ ئەو کەسە کێیە کە بە شارەزا (پسپۆڕ) ناویدەبەین؟ شیاوە داتاکان تەنیا سەرچاوەیان دەزگا ئەلکترۆنییەکان بێت؟

ئاشکرایە دکتۆرەکانی فەلسەفە ناکارن چارەسەر بخەنەبەردەست وەك ئەوەی کە پزیشك و زانایان دەیکەن، لە بەشێوازی خۆیان دەتوانن بەشداری لە چارەسەری سیاسی و ئابووریدا بکەن. هەرچی ڤیتۆریۆ بوفاشی Vittorio Bufacchi یە لەدیدێکی تری فەلسەفییەوە دەمانخاتە ناو گفتوگۆی چۆن فەلسەفە دەکارێت لەم ساتەوەختی تەنگژە تەندروستییەدا هاریکارمانبێت؟ بۆ ئەم نووسەرە گفتوگۆی بواری ئەپستیمۆلۆژیای کۆمەڵایەتی تایبەت بە پسپۆڕ و گەواهی و متمانە لە پەیوەندی بە تەنگژەی کۆڤید-19دەچێتە سەر ئەو لایەنەش کە چۆن خەڵکی ئاسایی گەواهی پسپۆڕەکان هەڵسەنگێنن و چۆنیش ئەوە ببێتە جێگای باوەڕ. بەبۆچوونی ئەم نووسەرە ئەو متمانەیەی بە پسپۆڕان هەمانە متمانەیە لە ئاستی دوو. ئێمە متمانەمان بە پسپۆڕەکانمان هەیە، چونکە خەڵکانی تر(بۆنموونە حکومەتەکانمان) پێماندەڵێن پێویستە متمانەمان بە پسپۆڕەکانمان هەبێت، لە متمانەمان بە سیاسییەکانمان جیاوازە لە متمانەمان بە زاناکانمان. یەکەمجاریش نییە سیاسییەکانمان ئەو ئامۆژگارییانە دەشێوێنن کە لە پسپۆڕەکانەوە بۆ بەدەستهێنانی دەستکەوتی سیاسی وەریدەگرن. کەوابێت متمانە بە کێ بکەین؟بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە بیریارە لەوەوە دەستپێدەکات کە فەلسەفە لەم ساتەوەختەدا توانیویەتی کاری خۆی بکات. فەلسەفە فێری ئەوەی کردوین کە هەموو کەسێك خۆی لە هەڵەکانی بەرپرسیارە، بەدەر لەوەی حکومەتەکانمان لەو هەڵانە ئاگاداماندەکەنەوە یان نەخێر. سوێندی هیپۆکراتی Hippocratic (لێرە مەبەست فەیلەسوف و گەورە پزیشکی یۆنانی هیپۆکراتەسە Hippocrates) سوێندێکی پزیشکی باڵایە کە پزیشکەکان پێپابەندن. ئەم لایەنەش تەنیا بە دامەزراوەی تەندروستییەوە وابەستە نییە و پرینسیپێکی ڕەوشتییە کە هەموان پێویستمان بە پابەندبوونەپێوەی. ئەم لایەنەش لەگەڵ کۆڤید-19 بووە بابەتی گفتوگۆی پزیشکی و فەلسەفی. بایەخدان بە ڕۆحی مرۆڤەکان و گرنگیدان بە تەندروستیان بەبێ بیرکردنەوە لە تێچوون بەشێکە لەو پابەندبوونە.

هاوکات بیرمەندێکی تر، سکای کلێری Skye Cleary، پێیوایە ئەم

پەتایە بۆ زۆرێك جۆرێكە لە گومڕایی و ڕاڕایی كە قابیلە بە تێگەیشتن. میلیۆنەها ژیان تێكدەشكێنێت، زانیاری هەڵە، بێ باوەڕی و ئینكاریش بڵاودەكاتەوە و ژمارەی مردووش لە زیادبووندایە. لەم بارەیەوە ئەم نووسەرە بۆچوونێكی فەلسەفی لە خانمە فێمینیستی فەرەنسی سیمۆن د□ ب□قوار Simone de Beauvoir ەوە قەرزدەكات: بۆئەوەی م□ر□ق بیت پێویستە لە گومڕایی بژیت و چارەسەرەكەش ڕزگاربوون نییە لە نادڵنیایی، دانپیاهێنانە بەو نادڵنیاییە وەك هەل و مەرجێكی بوون. لەگەڵ ئەوەشدا كە هەستدەكەین گۆشەگیرین، بەتایبەت لەماوەی كەرەنتین دا، بەسودە بۆ هەموان ئەوە تێبگەین كە ئێمە هەموو ڕووبەڕووی هەمان حاڵەتی مرۆی دەبینەوە. ئەو دەمەش كە هاریكارنین لە سنورداركردنی ت□ندروستیەكە زۆر بە ئاسانی كار بۆ ئاڵۆزتركردنی دۆزەكە دەكەین. ئەمەش مانای ئەوەیە كە پێویستە خۆشگوزەرانی یەكترمان پێویستبێت. تەنانەت ئێمە گەر پێوەشنەبین خۆ ئەم پەتایە بەشێك لە هاوڕێ و خزم و ناسیاوەكانمان دووچاردەكات و ئەمەش كاردانەوەی لەسەر ئێمەش دەبێت.

سەبارەت بە بۆچوونەكانی Paul OGrady تایبەت بە پەرچەكرداری فەلسەفە لە دەمی تەنگژەكانا بەوە دەستپێدەكەین كە ئەم نووسەرە گوزارەیەكی ناسراوی سوكراتمان بە نموونە بۆدێنێتەوە: ئەو ژیانەی تاقینەكراوەتەوە ژیان نییە. ڕەنگە ئەم گوزارەیە بۆنی جۆرە غرورێكی لێو□ بێت، لەهەمانكاتدا خودی گوزارەكە بۆنی جوڵە و گەشت و دەمەتەقێ فەلسەفییەكانی سوكراتیشی لێدێت كە لە ڕێگاوبانەكان لەگەڵ خەڵكی عەوام كردوونی. كە لەوێڕا ویستویەتی بزانیێت چی گرنگە؟ چ جۆرە ژیانێك ه□□بژێرین؟ ژیانێكی باش و بە بەها چ جۆرە ژیانێكە؟ ئەوەش دەڵێت كە خوێندكارێكی جارێكیان لێیپرسیوە: بۆ فەیلەسوفەكان خەمۆكن؟ پێیوایە لەكاتی تەنگژەكانا ،وەك ئێستا، ئەم جۆرە پرسیارانە شیاوە كردنیان. ئامرازەكانی بیركردنەوە و ئاگاییخودیی پاڵپشتن كاتێك گشت شتێك لەگۆڕاندایە. هەمووش ئەوە دەزانین كە شێوازی فەلسەفی ژیانی سوكرات بوێری پێبەخشی. خودی فەلسەفەش تەنیا بریتی نییە لە جەستەیەك لە زانین ،بەڵكو شێوازێكی عەقڵی و پرسیارسازییە. تەنانەت خۆشەویستییە بۆ دانایی و ئامرازێكیشە بۆ گرێدانەوەی عەقڵ بە بەها و سۆزەوە، ئەمەش وادەكات كە بەشێوەیەكی باش بژیت و بمریت. ئەم تێگەیشتنە بەرەو ئەوەمان دەبات كە فەلسەفە دروستكەری دیالۆگی عەقڵییە، لەناومانا كار بۆ ئەوە دەكات پشت بە دادوەری یان بیركردنەوەی پێشوەخت نەبەستین، تا ئەوپەڕی خۆمان بین، توانا و ناوەوەی خۆشمان بپارێزین.

لەم جەنگەی ئەستادا پتر پێویستە ناوەوەی خۆمان بپارێزین

لە لەدوانەك خانمە فەیلەسوفی فەرەنسی ژولیا کریستیڤا Kristeva، لەژێرناوی"" لەم جەنگەی ئەستادا پتر پێویستە ناوەوەی خۆمان بپارێزین""، ئاماژە بە ئەو ڕاستیە دەکات کە بێ توانایی لە پێشبینی و پلاندانان یەکێکە لەو ئابروچوونانەی پەتاکە ئاشکرایکرد. لە سەرەتای مرۆڤایەتییەوە ئایینەکان باس لە سنورداری تواناکانی مرۆڤ و کۆتابوونی ئەم مرۆڤە دەکەن کە ئەمە ئەستا بەشێك نییە لە وتاری گشتی ئەمڕۆ. مرۆڤ ئاشکرایە لەم سەردەمەدا لە چۆنیەتی کارگێڕیکردنی سۆزداری و بردنەڕێوەی شوێنی بەساڵاچوان لێهاتووە و لێکۆڵینەوە بایۆلۆجیەکانیش هەنگاوی گەورەیان لە بواری دروستکردن و نوێکردنەوەی خانەدا دیووە، بەڵام ئەمە ناتوانین دوا نرخی پیری بدەین و لەم کۆمەڵگە سەکولارانەی تیاشیدەژین دەبینین مەرگ شاراوەیە و باڵاترین ئەزموونی مرۆییە. تەنانەت ئەم تەوژمە ڤایرۆسیەی کە ڕوویلێناین ئەوەشی لا ڕوونکردین کە پاش پیربوون ئەو لاوازیەی ڕومانلێدەنەت ئەستەمە ڕووبەڕووبوونەوەی. لێرە کریستێڤا باس لەو لاوازیە دەکات لەناوماندا بوونی هەیە. ئەم تەنگژە تەندروستییەی ئەستا هەڵاوگێڕانە لە سەرمایەداری نوێی لیبرالی بۆ سەرمایەداری دیگیتالی. ئەو کاتاسترۆفە مرۆییەی ئەم پەتایە دروستیکرد تەنیا بە هەندێك ڕێکاری سیاسی و ئابووری و تەندروستی چارەسەرناکرێت.

ژولیا کریستیڤا لەو لەدوانەی هێما بە ئەوەش دەکات کە ئەم پەتایە زۆری لەسەر گۆشەگیری فێرکردین. لەبەر هۆکاری تەندروستی پێویست حکومەت مانەوەی لەماڵەوە بەسەرماندا سەپاند. ئەدی ماڵەوە و خود لەم بەینەدا چی بەسەر هات؟ کەرەنتینی تەندروستی هەستێکی تەنیای سەیری تیا دروستکردین و بە ئامرازێکی نیولیبرالیانەی فرە جیهانگیریشەوە گرێیداینەوە. ئەوەش شاشەکانی ناو ماڵەکانمان بوون، تۆڕە ئینتەرنێتیەکانی ناو جێگا و سەر سۆفاکانمان کە لێماننابنەوە. ئەمە بەجۆرێك هاتەناو ژیانی کەرەنتینمانەوە کە هەستی تەنیایمان وەلاوەنێت. نامە ئەلەکترۆنیەکانمان و [illegible]یان لە نەهێشتنی تەنیایمان ئاماژەیەك بوون لە پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییەی گۆشەگیری کەرەنتین دروستیان کرد. ئەم جۆرە پەیوەندییە ئەلکترۆنییە پێش کۆڤید بەو جۆرە نەبوو.

ژولیا کریستیڤا وەك هەڵگری پرینسیپەکانی ڕۆشنگەری ،کە بریتیبوون لە بێ ئیمانی و گومان، بۆچوونی خۆی بە کەرەنتین و گۆشەگیری ساتەوەختی کەرەنتینی تەندروستی بەجۆرێك دەخاتەڕوو کە لە بۆچوونە

نیولیبرالییەکانی ئەستامانەوە دوورە. پێشیوایە ڕاستییە ئاینییەکان بەو مەرجە مانایان بۆ بەهای خۆیان هەیە کە سەرلەنوێ بخرێنەوە ژێرپرسیار و سەرنجیشیان لەسەر کێشە و کاتاسترۆفەکانی ئەمڕۆمان هەبێت. لەرێوە ئەم خانمە بیریارە مەترسیەکانی شارستانی ئەستامان دەخاتەڕوو کە لەژێرسایەی تەکنەلۆژیا و بەرخۆری، کە هەردووش وێرانسازی ژینگەییان بە سازاندوین کەوتووینەتە ناو جەنگەکەوە. بەمە داوامانلێدەکات لەم جەنگەی ئێستاداپتر ناوەوەی خۆمان بپارێزین وەك هەر شتێکی تر. ڤایرۆسەکان لەرێ و لەوێ هەن، چونکە لەشی مرۆڤ جگەلە خانە بەکتریاشی تیایە. ژیانی مرۆڤ و ژیانی جەستەیمان وامانلێدەکات هەمیشە لەگەڵ ڤایرۆس و مشەخۆرەکان بژین، لەگەڵ ئەو هەڕەشانە بژین کە دەوروبەر لەمانیدەکات. خۆشی وتەنی لەگەڵ ئەم جۆرە هەل و مەرجانە دەمەکە دەژێت: لەگەڵ یەکەم ڕۆژی بانگەوازی جەنگی جیهانی دوو لەدایکبووە، مناڵی و لاوی خۆی لە ماوەی جەنگی سارد بەسەربردووە، ئێستاشی لە سێبەری جەنگێکی جیهانی تەندروستیانە بەسەردەبات.

ژێدەر:

Joe Humphreys. Coronavirus: How can philosophy help us in this time of crisis?
https://www.irishtimes.com/culture/coronavirus-how-can-philosophy-help-us-in-this-time-of-crisis-1.4205889
Julia Kristeva. “In the current state of war, it is our most inner selves that we must save“
https://www.journal-psychoanalysis.eu/in-the-current-state-of-war-it-is-our-most-inner-selves-that-we-must-save/
Byung-Chul Han. The Viral Emergenc(e/y) and the World of Tomorrow
https://pianolaconalbedrio.wordpress.com/2020/03/29/the-viral-emergence-y-and-the-world-of-tomorrow-byun-chul-han/
https://seronet.info/billet_blog/lurgence-virale-et-le-monde-de-demain
Byung-Chul Han. L’urgence virale et le monde de demain.
Jurgen Masure. Philosophy can help us in this time of crisis
https://medium.com/discourse/philosophy-can-help-us-in-this-time-of-crisis-4b73d3e3f86b

شیوعییەکانی دەربەندیخان وتێکۆشانی بێوچان .. ئەحمەد ڕەجەب

مێژووی شاری دەربەندیخان

لە ساڵانی 1947 ـ 1949 بیری شیوعییەت لە سەر دەستی { عەلی ئەفەنی برین پێچ و حسەین عەول } فەراش ودانشتووی دەربەندیخان(سەلیم پیرك و كانی توو) چەکەرەی کردو هەر لەو کاتانەدا بە هاوکاری مەلا ئەحمەد بانیخێڵانی { بابی سەرباز} و مەلا ئەسعەدی برای شانەیەکی حزبییان پێکهێناو مەڵا ئەحمەدو مەلا ئەسعەد لە ناوچەکەدا بە هۆی ناوبانگی باوکیانەوە مەڵا قادری سۆفی ناودارو خۆشویست بوون و توانیان قۆناغ بە بە قۆناغ بیری شیوعییەت بۆ دێهاتی دەوروپشتی بانیخێڵان و ئەو بەری سیروان واتە دێهاتی هۆرێن و شێخان بگوێزنەوە.
لە ساڵانی پەنجاکان چەندین کۆمپانیایی بیانی گەورەو بچوك روویان کردە دەربەندیخان و ژمارەی کرێکاران پەرەی سەندو لە پاش شۆرشی 14 تەموزی 1958 سەندیکا (نقابە) دروست کراو، لە دەربەندیخان (2) جۆر سەندیکا هەبوو، کرێکاران ناویان لێنابوو سەندیکا بچکۆلەکە یان (زەردەکە) سەر بە پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، نزیکەی 300-350 ئەندامیان هەبوو ، سەندیکا گەورەکە {سوورەکە} سەر بە حزبی شیوعی بوو زیاتر لە 3300 ئەندامی هەبوو ئەم بەرێزان بەرێوەیان ئەبرد : 1ـ ئیبراهیم کەریم { ابراهیم باقر ـ بابی سەورە} 2 ـ دنخا بازی { ابو یعقوب} 3 ـ عمر رەشید 4 ـ میخاییل 5 ـ سیادور ئەرمەنی سەندیکاییەکی تری کرێکارانی رەی هەبوو ئەویش لە لایەن شیوعی وپارتی بەریوە ئەبراو لە م بەرێزانە پێکهاتبوو(قادر ئەحمەد، حسەین فەتاح، نجم کاکە سەعید، ابراهیم ئەلنەجارو عمر سریع).
لە ناو ئەو ژمارە زۆرەی کرێکاران دەیان کادرو سەدان شیوعی هەبوون و توانیان ژمارەیەك کۆمیتە و شانە دروست بکەن و جێی دەستیان دیار بوو.
شیوعییەکان لەدروستبوونی حزبەکەیان ولە هەموو کاتەکاندا دەربری

ئاوات و خواست و ئازارەکانی گەل بوون و، سەرەرای سەختی بارودۆخی وڵات بە هۆی رژێمە سەرکوتکەرو خوێنرێژەکان و دامودەزگا داپڵۆسێنەرەکانیەوە شیوعیەکان لە ریزی پێشەوە بوون بۆ بەرگری کردن لە گەل و بەرژەوەندیەکانی و بە گیانی ئازایەتی و خۆبەختکردن و لە ناو جەرگەی ئاگری دوژمنان تیکۆشاون بۆ لە ناو بردنی کۆنەپەرستی و دیکتاتۆرییەت و رژێمە خوێنرێژەکان و، بۆ وەدیهێنان و جێبەجێ کردنی ئەرکەکانی گەل و نیشتمان و ئازادی و سەربەستی، جەماوەریان هانداوەو بە تایبەت کرێکاران و زەحمەتکێشان و هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا.

بۆ ئەوەی رەنج و تیکۆشانی شیوعییەکان ون نەبێت هەوڵ ئەدەم ناوە ناوە باسیان بکەم بەتایبت شەهیدەکان و کۆچکردووەکان و، لێرەدا باسی دوو شیوعی قارەمانی شاری دەربەندیخان ئەکەم :

ـــ*هاورێ عەلی ئەحمەد سەعید لە خێزانێکی هەژار لە شاری هەڵەبجە لە 1/7/1930 چاوی بە دنیا هەڵهیناو، لە بەر دەست کورتی خێزانەکەیان و بۆ یارمەتێدانی براو کەسوکاری لە پۆلی شەشی سەرەتایی دەستی لە خوێندن هەڵگرت و، شان بە شان لە گەڵ براکانی تری : حەمە رەشیدو عمرو مستەفا کەوتە کارکردن و، بۆ ئەو مەبەستە هاتووەتە دەربەندیخان و لە بەرێوەبەرایەتی بەنداوی دەربەندیخان (رەێ) دامەزراوە.

*ـــ هاورێ عەلی مرۆقێکی دڵپاك و دەستپاك و مرۆقدۆست بوو، لە کاروباری حزبایەتی نموونەی ئازایەتی و خۆراگری ولێهاتوویی بوو، رووخۆش و قسەخۆش و، بە شاهیدی خەڵك و جەماوەری شار سەنگ و قورسایی گەورەو زۆری لە ناو کۆمەڵگادا هەبوو، کەسێکی بە هەڵوێست ونیشتمان پەروەرو تێکۆشەرو دڵسۆز بوو بۆ گەل ونیشتمان و حزبەکەی و، ئەو کارانەی پێی سپێردراوە زۆر بە دڵسۆزی و لە ناخی دڵەوە جێبەجێی کردوون

هاورێ عەلی لە گەڵ هاوسەرەکەی ئایشە عەبدولقادر ئەحمەد خاونی کچێك بەناوی پرشنگ 6 کور بە ناوەکانی : ئەحمەد، محەمەد، یاسین، تەحسین، بەهێز و بەرێز. (جێیداخە تەحسینی جوانەمەرگ زوو هەمووانی بەجێهێشت و کۆچی کرد).

هاورێ عەلی تێکۆشەر لە بەر ئازایەتی و راپەرەندنی کاروباری حزبی دووچاری گرتن و ئەشکەنجە بووەوەو بۆ ماوەی (2 ساڵ و 9 مانگ) لەلایەن پارتی دیموکراتی کوردستان لە رانیە و تاقمی ئەلنور& (جەلالییەکان) لە سلێمانی و 3 جار لەلایەن رژێمەکانی عێراق بۆ 4 مانگ و 5 مانگ و 9 مانگ گیراوەو نموونەی خوراگری بووەو نهێنییەکانی حزب و هاورێیانی پاراستووەو سەربەرزانە دوژمن بەزێن بووەو، لە 23/12/1973 کۆچی دوای کرد.

*ـــ نەجیب شیخ محەمەد مەلا قادر : لە ساڵی 1952 لە خێزانێکی هەژار لە گوندی بانیخێڵانی دەربەندیخان چاوی بۆ ژیان هەڵهێنا، بە هۆی نەداری و بێ یارمەتیدانی خێزانە گەورەکەیان لە پۆلی 3 ی ناوەندی دەستی لە خوێندن هەڵگرت و بۆ بە کرێکارو هێشتا مێرمنداڵ بوو چووە شاری بەغداو کرێکاری ئەکردو دیسانەو گەرایەوە بۆ دەربەندیخان و لەو ساڵانەدا پەیوەندی بە حزبی شیوعی عێراقەوە کرد. لە گەڵ هاوڕێ لەتیفی شیوعی برای یەکیان گرت، هاوڕێ نەجیب مرۆڤێکی بێگەردو خاوێن و رووخۆش و دەم بە پێکەنین و نەترس، هێشتا منداڵ بوو چالاکانە ئیشوکاری حزبی ئەنجام ئەدا و، لەو تەمەنەوە بۆ بە پردێك لە نێوان شارو دێهاتەکان ، لە نیوان (رێکخراوی شاری دەربەندیخان و لێژنەی جوتیاران) و نامەو پیتاکی و شتومەکی سەربازی بۆ لقی 10 تێکوشەر بۆ دەرەوەی شار ئەگوێزایەوە و لە دەرەوەش نامەو بەڵگەنامەکانی حزبی بۆ رێکخراوی شار ئەهێنا.

لە سالی 1970 بە بۆنەی یادی { 100 ساڵەی لە دایکبوونی زاناو بلیمەتی مرۆڤایەتی فلادیمیر ئیلیتچ لینین} بە هاوکاری هاوڕێیان و بە ئاشکەرا دارو دیواری شاری بە دروشمەکانی حزب رازاندەوە بە جۆرێك دوژمنانی شیوعییەت تۆقینەوە و، هەر لەو رۆژەداو بە فیتی ناحەزان کاتێك لە چایخانەکەی کەمپی خوارەوە دانیشتبوو معاونی پۆلیس کە لە هەمان کاتدا معاونی ئەمن بوو (نەسرەندین عەلی) هاتوو زللەیەکی کێشا بە بنا گوێی هاوڕێ نەجیب و، هاوڕێش بە توورەییەوە وەلامی دایەوەو معاون تووشی ترس و لەرز بوویەوە پاشەکشێ کردو زانی کار لە کار ترازاوەەو شیوعییەکانی دەربەندیخان و وارماوە نیازی توڵەسەندوەیان هەیە معاون کەوتە پەلە قاژەو کرنووشی بۆ حزب و هاوڕێیان بردو داوای لێبوورنی کرد.

بەڵێ ، لە بەر زیتەڵی و کارکردن و ئەنجامدانی چالاکی دۆژمنان و پیاوەکانی رژێم کەوتنە چاودێرێکردن و راونان و گرتنی و ، پاشان هەلی بۆ رەخساو حزب رەوانەی دەرەوەی کردو چووە مۆسکو لە { پەیمانگەی زانستی کۆمەڵایەتی} وەك کادیرێك دەستی بەخوێندن کردوو، لە ساڵی 1979 رژێمی بەعس دەستیکرد بە شاڵاوێکی پۆلیسی و خوێنرشتن دژ بە شیوعییەکان و لەو کاتەنادا هاوڕێ نەجیب گەرایەوەو رووی کردە شاخ و بوو بە پێشمەرگەو کادیرو لێپرسراو کە دوژمنان زانیان هاوڕێیەکی بە تواناو لێهاتووەو چالاکەو لە رۆژانی قەسابخانەکەی پشتاشان بۆسەیەکی ترسنۆکانیان بۆ خۆی و هاوڕێیانی داناو لە 2/5/1983 بە دەستی ناپاك و چەپەڵی ناپیاوان لە گەڵ کاملی ئەحمەد سەمینی کانی ساردی شەهید کران.

هاوڕێ نەجیب لە گەڵ هاوسەرەکەی حەمیدە حەسەن خاوەنی کورێکن بەناوی (ساریژ).

18/11/2020
& تاقمی النور بە جەلالییەکان ئەوترا کە لە سای 1966 چوونە پا حکومەت و، رۆژنامەیەکیان بە ناوی النور دەرکرد بۆیە بەو ناوەش ئەناسران.

یة

شەو و مانگ .. ژاك بريڤێر- و: نەژاد عزیز سورمێ

ئەو شەوە تەماشای مانگم دەکرد :
لەبەر پەنجەرە بووم
سەیریم دەکرد
پاشان پەنجەرەکەمم بەجێ هێشت
خۆم تەنها کرد و
نووستم .
دوای ئەوە ژوورەکە ڕووناك بووەوە
پەنجەرەم بە کراوەیی جێهێشتبوو
مانگ هاتبووە ژوورێ ، لێرە بوو
دیار بوو شاد و هێمن
پێم خۆش بوو ختووکەی بدەم
بەڵام نەمدەزانی چی بکەم
بێ جوولە لەوێدا مامەوە
سەیری دەکردم ..
زەردەمسکە دەبووەوە ..
ئەو دەمە نووستم .

کە هەستامەوە ،
سپێدەی ڕۆژێکی دی بوو
لە خۆر بەدەر
شتێك بەسەر ماڵانەوە نەبوو .

- لە (هەڵبژاردە لە شیعری جیهانییەوە) ی پۆل شاوول

که دەزگای (الحداثة) ی بێرووت ساڵی 1990 بڵاوی
کردووەتەوە کراوە بە کوردی – بڕوانە ل 139

قاسم شەشۆ، کارگێڕی لقی 17 پارتیی لەشەنگال، ل□گ□رت□ ڤیدی□ی□ک□دا، دەستلەکارکێشانەوەی خۆی لە لقی ح□ق□د□ی پارتی و لەپارتی ڕاگەیاند!

تاهیر عیسا

ئەوەی بۆمن جێگای سەرنج و تێڕامان بوو، دەستلەکارکێشانەوەکەی شەشۆ لەپارتی و دام و دەزگاسەربازیەکەیدا نەبوو، کەبۆ شەشۆ بێشک هۆکاری خۆی هەیە و لەوە دەچێت درکی بەوەکردبێت کە ئیتر لەناو هەل ومەرجی سیاسیی ئێستاو ڕێککەوتنی تازەی نێوان پارتیی وبەغدادا، جێگاو ڕێگای شەشۆو گرنگی شەشۆ بۆ پارتیی لەناو هاوکێشەی تازەدا نەمابێت و هەربۆیەش دەستپێشخەریی شەشۆ و ئیستیقالەکەی پێدەچێت بەرەنجامی وەها پێشهاتێک بێت.
وەک لەناو قسەکانیشدا دەردەکەوێت، ئەوەندەی بەشان و باڵ هەڵدانی پارتیی ویەکەیەکەی بنەماڵەی بارزانییە، هێندە قسە لەسەر نیگەرانیەکانی نییە لە بەرامبەر پارت و بنەماڵەی بارزانیدا!
ئەوەی زیاتر جێگای خاڵ لەسەر دانان و جێگای تێفکرینی ناو هەموو قسەکانی شەشۆ بوو، موچەی مانگانەی شەست و پێنج دەفتەریەکەی پارتیی و بنەماڵەی بارزانی بوو بۆ شەشۆ، کە شەشۆ وەک مەکڕەمەو دڵئاوایی ئەم بنەماڵەیە لەبەرامبەریدا دەینرخاند!
ناشمەوێت هیچ بەراوردکاریەکیش لەنێوان موچەی مانگانەی شەشۆ، کە لە داهات و قووتی کۆمەڵگایەکدا سەرچاوە دەگرێت کە غەڕقی دەردو بەڵای کۆڕۆناو ب□□□ای ئ□م د□س□□□ات□و ف□ق□و ف□لاک□ت و

لێكەوتەكانیەتی بكەم، لەگەڵ موچەو داهاتی مانگانەی سەرانی هەر ئەم بنەماڵەیە، كەئاخو چەند بەرامبەریی شەشۆ دەچێتە ناوقوڵایی قاسەكانیانەوە!

ناشمەوێت هیچ بەراوردێكی موچەی مانگانەی شەشۆش و سەرانی پارت و بنەماڵە تاڵانچیەكانیش، لەگەڵ موچەی وەرزیانەی كرێكاران كارمەندانێك یان خانە نشینان و كەم ئەندامانێك بكەم بەو لێبڕینانەشەوە كە لێیان دەكرێت، كە ئاخۆ چەند سەدی بەرامبەریانە!

بەڵام زیاتر سەرنجم دەچێتە سەر موچەیەك، كە ئەم فس فس پاڵەوانەی پارتیی و بارزانی، لە بەرامبەر مەلحەمەیەك وەك مەكڕەمەو پاداشتی مانگانە پێی بەخشراوە، هۆلۆكۆستی ئەزداییەكان بوو، كە لەسەردەستی ئەم وەكیلباشەی بنەماڵە كرانە پەندی زەمانەی ئەم هەسارەیە و ڕادەستی بەڕبەڕیتیرین هێزەكانی ئیسلامی ئەم سەردەمەكران، كە ئەگەر دادگایەكی جەماوەریانەی سەربەخۆ هەبوایا، لەبریی شەست سەدو پەنجا هەزار دۆلار موچەی مانگانەكەی، دەبوو شەشۆ و خوداوەندەكانیشی چارەنووسیان زیندانی كردن و دواتریش زبڵدانی مێژوو بوایا.

تاهیر عیسا ١٧.١١.٢٠٢٠

ئەفسونەكانی ن□ق□مبەر .. شیعر/ كاوە عوسمان عومەر

ئەفسوون ن□ق□مبەری هێنا،
یان چرا پەمەییە هەڵواسراوەكانی پایز
پشكۆی سۆماكانی گەشاندەوە،
ئەستێرەكانی نێو..
قژی ئەرخەوانی دارستان،
لە فرمێسكی ناو زەریای هەورا هەڵشاخا،
جەستەی تەمی من،،
تەنها كاسێ هەوری شەرابی…
مەستی ئەكا، گەر كات..
بهێڵێ، ئەمشەو ڕەهێڵەیەك
لە چرۆی پرووشە،،

نوێژی سروشت ،،
بە پەیکەری ئاو دائەبەستە،
بەردەوام پێکانی ئەو لە ئاون
لە سەر فەڕشی حەزا، ڕەنگاڕەیە..
ڕوخساری، وەک قژی ڕەنگاو ڕەنگی
پایزە نۆڤەمبەر…
سەرابیشن بیرەوەری ئەو،
هەر کاتێ بە ڕەحما تێپەڕ ئەبن…
بەردەوام کەاوەکی بابردوە..
دڵێکی عاشق،،
لە شارێ بێ شوشە درەوشاوەی ڕابردوو
و ئاوێنە خوێنی مەری جوانی ..
گوڵێ لە تسی شێعر داپۆشراوە..
دڕەنگانە خوانی نۆڤەمبەر،
لە نێو خەزانی گەڵا خوێن لەتکاوەکانی
جەستەی دارستانە،
ئێمە پێی شادومان بوین،
گەرچی لە چاوتروکانیکا،
گەڵا ڕەزانی نۆڤەمبەر..
دایپۆشین، تەنیا ماینەوە وەڕەنگمان..
پرتەقاڵی وزەرد و ئەرخەوانی بوو،،
بە شەمزاندنی پایزە گەڵا،
مەست و حەیران بوین،،
چەند سەیر بوو،
هیچ کەس لە فریشتەکانی شار نەهاتنە
ژێر نمە پایزی نۆڤەمبەر،
چونکە باڕایان …
بە تەلسەم و کەد و نیشانەی…
مەرگەساتی خەڵەکی..
بە شوناس کەتکراوە،،
ئەوارە زیویەکە،
بە فریشتەکانیش،،
لە خەزانەکی ڕەنگاڕە تەم،،
سەمامان کرد،،
ڕەحمان بە نوری..
یاخی بوونی پیرەز پاکژکردەوە
ئەفسووس،،،

فریای کاسێ شەرابی تر نەکەوتین،
هەر زوو مێزی خوانی..
ن□ق□مبەریان لێهەڵگرتین، ئاخر..
جلو بەرگی شڕی دەواری..
باهۆزبردووی کاتەکان،
بەرچاو ڵێل ئەکا، لە بڕیاردان…
لە ڕۆشتنێ بێ گەڕانەوە،
پێشت ووتم ، بۆیە نایەیتەوە،
چونکە سەرابم بۆت،،
تۆش سەرابی بۆم ،،
دەروێشی بێ خواوەندین بۆ یەکتر،،
دێوانەی بێ شوناسی سەر کەنارین،،،
چەند قەشەنگن..
ئەو ستونە ئەستێرانەی ..
هەڵکشاونەتە فەلەکێ..
گێژەنەی سپی شەو ئەیبا،
من کردومەتە نیشانە ، گەر..
لە ئۆقیانووسی بوونی تۆدا،
وێڵ و پەتەوازە بووم،،
هەر پێش تەواوکردنی…
دوا تابلۆی چارەنوسیشم،
لەسەر کەناری حەقیقەت،،
هەرچی هەورە بە خوێنی ئەبەدی..
شیعر ڕەنگی ئەکەم، سوور
مۆر، سەوز، ئەرخەوانی، شین، سپی..
لەوانەشە فریای بەداستانکردنی..
شێوەت نەکەوم،
لەم فیردەوسە وێرانەی غوربەتێکا،،
هیچ نەبێ ڕشتەی ئەفسانەنامەیەک
لە تەنیایی و..
ساتە مەرگی ئارەزوماندانە،،،
با لەنێوانمانا بێ،
وەک نێوان ئەو شارانەی ..
بە تەمەوە دێن و
بە لمی بیرکردنێ نامێنن…
زەنگەکانی چاوەڕوانیم ،
لەم خەزانی ڕەنگا□□ ن□ق□مب□ر□..

بە دوا ڕۆشنایی گالیسکەی ڕۆشتنت ئەزرنگێنم..
داستانی ڕۆشتنی ئافرەتە لە نور،
بە نووکە قەڵەمی بروسکە
ئەنوسمەوە، هەر چەند…
دواشکەوت ، هەرچەند تەنها..
زەریا چیرۆکی ڕۆشتنی ئەزانێ،،،
ئەم سروتی پەرتبونە ،
نە خەوە نە ڕاستە،،
پێت ووتم، چەند قەشەنگم..
لە خەزانی ئاوێزانبوونم،،
بە دارەگەی ئەڤین،،
گەرچی دەرچەیەکیش ..
لە بەندەری کریستاڵی سبەینەش هەر کراوەیەوە
گەرچی پەیکەری بونمان ..
نەو تەم و تەزی ڕابردو..و..
داهاتووا، جێ ماوە..
سەناتایەکی دەڕفێنە،،
سوتان لە ژێر خەزانە ڕەنگاڵەی نەڤەمبەر..
تەزە تروسکە خەندەیەک ماوە،
بەڵام ئەفسوونی نەڤەمبەر
هاتنەوەی کەمەڵەی مەلی ڕەشی کۆچەرە،
کاتە لە کەلی چیای
سپی تەنیایی،،،
ئەدەنە شەقەی باڵ،
پیاوە تەرزە دەنێ و،
ژنەکیش وەک ژێی گیتاری ڕوبارە..
شارە لە پریاسکەی سپێدەی ڕۆشتن ئەنێ
لە هاژە هاژی وەڕسکەری ماشینی ژیان،
نەڤەمبەر بە گۆڕانەزان.و..
فرمێسک ڕژان و ڕەحپژان و عیشق ژاکان دەست پێئەکا،
نەڤەمبەر، بەردەوامی پەنوسی بەردی خەفەتە ..
لە نوسینی سەرگوزشتەی بەدەنگی،
دودەی نیگایە لە بەرامبەر
ڕاست و دروستی ئەڵماسی..
عیشقی ئافرەتەکی ڕەشپۆش،
کە ساماڵی شەوی شینی دابەڕان هەنای ،
تەنها سامانی ڕەحیشی ، دەڕکە

پڕ مرواری و یاقیقی جوانی نمەی جێهێشتن
بارانی ن□ق□مبەر دای کردەوە،
گەرچی وەرزێکی ئافات ڕوخسار
چارۆکەی گەڵاڕێزانی بابردووی..
کەشتی ئاڵتونی پاییزی دواخست.
وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەری هوڵەندی
(Couleur-De)
بە سوپاسەوە لە پەیجی فەرمی خۆی وەرگیراوە.

لە ئەمڕۆوە بیر لە تەنیایی مەکەرەوە .. تێکست: ستیڤان شەمزینی

فریشتەکەم
زۆر گەڕام تا تۆم دۆزییەوە
بینیم تۆ هەمان فریشتەی نێو خەونەکانم بوویت

فریشتەکەم.. دەستم بگرە
با سەما بکەین
با گۆرانی بۆ ئەشق بڵێین

فریشتەکەم.. لە دووریی تۆ
لەناو بەستەڵەکی ئەشقدا توامەوە

فریشتەکەم.. هەست بە سەرما دەکەم
بە سۆزی گەرمت لەم زەمهەریرە دەرمبێنە

فریشتەکەم.. خەریکی خوێندنەوەی تۆ بووم
کەچی بینیم باسی خۆم دەکەم

ئەمڕۆ لە دڵی ناسکی تۆدا
خەریکە وەک مەم ئەتوێمەوە

من و تۆ لە یەکتر ناچین
نا. نا.. من و تۆ یەکێکین

لە ئەمڕۆوە بیر لە تەنیایی مەکەرەوە
کەرتێک لە خەتت دەستکەوتەوە

تۆ گەورەترین جادووگەریت
بە وشەکانت رەحم ئەهێنیتە سەما

عەشقێک لە ناخمدا چرەی کردووە
هەرگیز جەستەم توانای هەڵگرتنی نییە

عەشق سەرچەییەکی نەفرەتلێکراوە و
هەمیشە پاڵەوانە راستەقینەکانی دۆڕاون

دۆڕانی راستەقینە لە عەشقدا
رۆژی کۆژاوەی زۆڕینە

مرۆڤی دۆڕاو لەم گەردوونەدا نییە
مەگەر ئەوەی عەشقی نەناسیبێ

ئەگەر خۆت بە براوە بزانیت
دڵنیابە هەرگیز ئاشق نەبوویت

عەشق گەمەی دۆڕاوەکانە
هەرگیز خەون بە بردنەوەوە مەبینە

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
پێکێک لە شەرابی عەشقم بنۆشە

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
ئێوارەکانم پڕ بکە لە پێکەنینە

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
بەخەندەیەک لەگەڵ ژیان ئاشتم بکەرەوە

مەعشوقەکەم
پێش غروبی تەمەن
بهێڵە بۆنی رێحانەی رۆحت بکەمەوە.

منداڵانی کورد و ڕۆژی جیهانی منداڵان.. ڕەزا شوان

لە ساڵی (١٩٥٤) دا، کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان، داوای لە هەموو وڵاتانی جیهان کرد، کە ڕۆژێک بۆ ناوی (ڕۆژی جیهانی منداڵان) دیاری بکەن. لەم ڕۆژەدا ئاهەنگ بگێڕن، بەوەی کە ڕۆژێکە بۆ برایەتی و لەیکتێگەیشتن لە نێوان منداڵاندا، لەسەر ئاستی جیهانیدا. بۆ کارکردنیش بۆ خۆشی و شادی منداڵان لە جیهاندا.
ڕێکەوتننامەی مافەکانی منداڵانیش کە لە ڕۆژی (٢٠/ نوڤەمبەر/١٩٨٩) دا دەرچوو. دووبارە لەو ڕێکەوتننامەیەدا جەختیان لەسەر ڕۆژی جیهانی منداڵان کردەوە. هەر لەو ساڵەوە ڕۆژی (٢٠/ نۆڤەمبەر) ی هەموو ساڵێک کرا بە (ڕۆژی جیهانی منداڵان).
تا ساڵی (١٩٩١) زۆربەی وڵاتانی جیهان، بە (تورکیا) و (ئێران) یشەوە واژۆیان لەسەر جاڕنامەی مافەکانی منداڵان کرد، بەڵێنیان دا کە پابەند دەبن بە جێبەجێکردنیان.
ڕۆژی هەینی (٢٠/ نۆڤەمبەر/٢٠٢٠) کە یادی (٣١) ەمین ساڵڕۆژی دەرچوونی جاڕنامەی مافەکانی منداڵان و (ڕۆژی جیهانی منداڵان) ە. زۆربەی منداڵانی جیهان لەم ڕۆژەدا شاد و دەخۆشن و ئاهەنگی خۆشی دەگێڕن و دیاری وەردەگرن.
بەپێی بەندەکانی جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی منداڵان، منداڵان لە هەر شوێنێکی جیهاندا بژین، بە جیاوازیکردن لە ڕەچەڵەک و نەتەوە و ڕەگەز و ڕەنگی پێست هەموویان منداڵن و وەکو یەک هەموو مافەکیان هەیە.
بەداخەوە، تا ئەمڕۆش منداڵانی بەدبەخت و بێنازی کوردمان، لە سایەی داگیرکەرانی تورکیا و ئێرانی ڕەگەزپەرستدا. نەک هەر هیچ مافێکی سەرەتایی و ساکاریشیان نییە، بەڵکو بە ئەوپەڕی دڕندەیی و نامەردییەوە، سوپای خوێنڕێژ و میت و ئیتلاعاتی بێڕەوشتی کۆماری سێدارەی ئیسلامی و کۆماری زیندانستانی ئەردۆگانی، زۆر دڵڕەقانە و بێویژدانانە و بە دەستپاراستن لە منداڵانی کوردی ناو لانکیشمان بەبێ تاوان منداڵانی کورد دادەپلۆسن

و سەرکوت و دەمکوتیان دەکەن و بە ناڕەوا دەیان کوژن. تا ئەمڕۆش بە هەزاران منداڵ و مێردمنداڵی کوردمان کە لەژێر تەمەنی هەژدە ساڵییەوەن، لە زیندانە سامناکەکانی کەماری سێدارە و کەماری زیندانستان، بە تاوانی هەڵبەستراوی پێشوەخت زیندانی کراون. ڕۆژانە لەلایەن جەلادە بێڕەوشتەکانەوە، پیسترین ئەشکەنجە و ئازاری جەستەیی و دەروونیان دەدەن و سوکایەتییان پێدەکەن پێدەکەن.

تا ئەمڕۆش منداڵانی کورد، لە سایەی داگیرکەراندا، لە ژیانێکی زۆر سەخت و دژواردا دەژین، هەمیشە لە دڵەڕاوکی و تەقین و ترسدان. بە کوێرەوەری و مەینەتی و ناسۆری و بێ ئومێدی و برسێتی و نەبوونی و ڕەشوڕووتی سەردەنێنەوە، تەنانەت چێژ لە خەویش وەرناگرن، چونکە لە نیوەشەودا، دڕندەکانی تورکیا و ئێران، هەڵدەکوتنە سەر ماڵەکانیان و بە بەرچاویانەوە، باوک و دایک و کاک و دادەیان دەگرن، دایاندەپڵۆسن و کەلەپچەیان دەکەن و بە سەر و شوێنیان دەکەن و بەرەوە چارەنووسێکی نادیاریان دەبەن. تا ئەمڕۆش چەندین منداڵی کوردیان لەژێر ئەشکەنجەدا کوشتوون، یا بە ڕۆژی ڕووناک بە بەرچاوی نەتەوە یەکگرتووەکان و ڕێکخراوەکانی مافەکانی منداڵان و مافەکانی مرۆڤ و ویژدانی جیهانییەوە، بە تاوان و بە ناڕەوا لە سێدارەیان دان. هەر لەبەر ئەوەی کە کوردن. ئەم تاوانانە بە پێچەوانەی هەموو یاسا نێودەوڵەتییەکانەوەن.

منداڵانی کوردمان لە تورکیا و ئێران نەک هەر مافی ئەوەیان نییە کە بە زمانی دایکیان، زمانی کوردی بخوێنن، بەڵکو بە زۆرداری و بە تەبزی فێری زمانی تورکی و فارسی و فێری کولتوورێکیان دەکەن کە نامۆن بە لای منداڵانی کوردەوە و پێیان هەرس ناکرێن. دەیانەوێت منداڵانی کورد لە نەتەوەی کوردمان هەڵبگەڕێننەوە و بە زۆر بیانکەن بە تورک و بە فارس و زمانی ڕەسەنی کوردییان لەبەرچاو بخەن و هاوبەستبوونیان بە کوردستان و کورد کاڵ بکەنەوە. چەندین مامۆستای خۆبەخشی زمانی کوردییان بەندکردوون، لەبەر ئەوەی خۆبەخشانە زمانی کوردییان بە منداڵانی کورد وتەوە. بۆ نموونە: مامۆستا (زارا محەمەدی) لەبەر ئەوەی کە خەریکی ئەوە بوو کە کۆمەڵێک منداڵانی کوردمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە شاری سنە، کە تامەزرۆی فێربوونی زمانی کوردی بوون، فێری کوردی بکات، ئاخووندەکانی کەماری سێدارە بەندیان کرد و ئەمەیان بە تاوان دانا. مامۆستا زارا محەمەدی بە (١٠) ساڵ زیندانی سزادرا. تا ئەمڕۆش لە

تورکیای ڕەگەزپەرستدا، قەدەغەیە کە ناوی کوردی لە منداڵانی کورد بنرێن، دەبێت ناوی تورکی لە منداڵەکانیان بنێن. ئەگینا سزای زیندانیکردن دەدرێن.
جا منداڵانی کورد کە هیچ مافێکیان نەبێ و لە بارودوخێکی وا سەخت و هەمیشە لەژێر هەڕەشە و چەوساندنەوە و سەرکوتکردندابن، تروسکاییەک شادی و خۆشی لە دڵیاندا نەبێت، هیچ هیوایەکیان بە داهاتوو نەبێت. چۆن یادی ڕۆژی جیهانی منداڵان بکەنەوە؟ تەنانەت لەم ڕۆژەشدا، تەباران و بۆمباران دەکرێن و دەگیرێن و دەخرێنە زیندانەوە.
هەموو ئەم تاوانە قێزەوانانەی کە تورکیا و ئێرانی ڕەگەزپەرست و دڕندە و نامەرد، دەرهەق بە کورد و منداڵانی کورد دەیکەن، پێشێلکردنی مافەکانی منداڵان و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتین و تاوانی جەنگن و دژی هەموو یاسا و ڕێسایەکی نەتەوەیەتین. بەزاندنی سنووری هەموو یاساکان و ڕەوشتەکان و ژێرپێخستنی مافەکانی مرۆڤن.

بەداخەوە، کە کورد هەمیشە بۆتە قوربانی بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتە زلهێزەکان. کە هەموویان لە ئاستی ئەو تاوانانەی لە کورد کراون و دەکرین، خۆیان کوێر و کەڕ و لاڵ کردووە و دەکەن. هەر ئەم بێدەنگی و هەڵویستە شەرمەزارییەیان، بوونە بە هاندان بۆ ئەوەی کە داگیرکەرانی کوردستان زیاتر درێژە بە تاوانەکانیان بدەن و تاوانی زیاتر و ڕەشەکوژی و ڕەشبگیری و ژینۆسایدی زیاتر لە گەلی کوردی ماف و ژیان زەوتکراو و کوردستان داگیرکراو بکەن. تا کەی ویژدانی مردووی جیهانی لە ئاستی ئەم ستەم و تاوانانەی کە لە کورد دەکرێن ڕاناچڵنێت؟ بێدەنگیان تاوانە و لایەنگرتنی تاوانبارانە.
شەرمەزاریشە بۆ حکوومەتی هەرێمی کوردستان، کە ئەوەی خەمیان لێ ناخۆن و ئاوڕیان لێ نادەنەوە منداڵانی بەدبەختی کوردمانن. بێ نان و ئاو، بێ مووچە، بێ دەرمان و چارەسەرکردن، ڕەشوڕووت و بێ نەاز. بێ بەش لە ماف و لە پێویستییە سەرەتاییەکانی ژیان. وایانکردووە کە ژمارەیەکی زۆر لە منداڵانی کوردمان، ناچاربن و واز لە قوتابخانە و خوێندن بهێنن. جەستەی ناسکیان بخەنە بەر سەرما و سۆڵە و کزەبای چلەی زستان و گەرما و گەڕەی چلەی هاوین.. خەریکی فرۆشتنی کیسەی نایلۆن و گوڵەبەڕۆژە و بنێشت و جگەرە و ئاو فرۆشتن و کاری دەستگێڕەی و ئیشی قورس بن. یا خەریکی بەیەککردنی پێڵاون، یا لەسەر زبڵخانەکان خەریکی تەنەکەدانی خڵە و

خاشاکەن. تا یارمەتی بژێوی خێزانەکانیان بدەن کە ژیانێکی کەلەمەرگی و بژی و مەمەرە دەژین. بێگومان ئەمە زەنگێکی ترسناکە و کاریگەرییەکی خراپی لەسەر داهاتوو و چارەنووسی گەلەکەمان دەبێت. چونکە منداڵانی ئەمڕۆمان داهاتووی کوردستانن. ئەم تاوانانە لە ئەستۆی حکوومەتی کوردستان و حیزبە دەسەڵاتدارەکان دان. کە بە سکی تێر و گیرفانی پڕەوە ئاگایان لە منداڵانی هەژارانی گەلەکەمان نییە.
ئەی منداڵانی شاد و دڵخۆشی جیهان، رۆژی جیهانی منداڵان لە ئێوەی بەختەوەر و ئازاد و ژیانخۆش پیرۆزبێت. بەڵام داواتان لێدەکەین، کە ئەمەی منداڵانی کوردی هاوڕێتان لەیاد نەکەن، کە هیچ مافێکمان نییە. داواتان لێدەکەین بە توندی پرۆتیستەی تاوانە قێزەوەنەکانی تورکیا و ئێران بکەن، کە بەبێ تاوان منداڵانی ئاشتیخوازی کوردی هاوڕێتان دەکوژن.. داواش لە حکوومەتەکانتان بکەن بێدەنگ نەبن و بە دەنگمانەوە بێن. تا ئەمەی منداڵانی کوردیش رزگارمان بێت و بە ئازادی لە کوردستانی نیشتمانی پیرۆزمان دا بژین و لە یادەکانی داهاتووی رۆژی جیهانی منداڵان دا بەشداری بکەین. تامەزرۆی ئەوەین کە بە بەشداری لە ئاهەنگەکانی شادی و خۆشی رۆژی جیهانی منداڵان دا بکەین، گۆرانی بچڕین و تێر پێکەنین و سەرچۆپی بگرین و تێر هەڵپەڕین.

لەگەڵ ئەو هەموو ستەم و نەهامەتییانەی کە بەسەریان هێناوین، هەمیشە گەشبینین و هیوادارین، کە لە سایەی خەبات و تێکۆشانی و کۆڵنەدانی رۆڵە دڵسوزەکانی گەلە قارەمانەکەمان، زووبێت یا درەنگ، چوک بە داگیرکەران دادەین و رزگارمان دەبێت.
چونکە هیچ مافێک ون نابێت.. گەر خاوەن ماف دوای بکەوێت.

رەزا شوان
١٨/ نەڤەمبەر/ ٢٠٢٠

نێچیرڤان بارزانی، سەرۆکی هەرێمی کوردستان، ئامادەیی خۆی بەپێدانی هەموو نەوتی هەرێمی کوردستان، ل□ بەرامبەر نۆسەدملیار دینار، بەحکومەتی مەرکەزیدا نیشاندا! .. تاهیر عیسا

ڕاگەیاندنەکەی نێچیرڤان ل□ نێوان دوو ئەگەردایە!

ئەگەرێک ئەوەیە، لەس□ر□ن□گرتنی وەها پێشنیارێک دڵنیایەو بەمەش دەیەوێت لەلایەک لەڕێگای خ□□ک□ردنە چاوی خەڵکەوە نیازپاکی خۆی بۆڕێککەوتن وەک لایەنی داکۆکیکاریی موچەخۆرانی خەڵکی کوردستان پیشانبدات و لەلایەکی تریش وەک دیارە ناڕەزایەتیەکی بەرفراوان لەئاستی گشتیدا لەبەرامبەر ڕێککەوتنە پەنجا ساڵیەکەیان لەگەڵ ئەردۆغاندا هەیەو دەیەوێت بڵێت کە هەروەک پێشتریش لەڕاگەیاندنی ڕۆژنامەوانیدا ڕایگەیاند، کە لەگەڵ حکومەتی مەرکەزیدا سەربەخۆن لە سیاسەت و ڕێککەوتنیاندا.

بەڵام ئەمری واقیع پێچەوانەکەی پیشان دەدات و دەریدەخات کە ئەوان بەتەواوی بەمەرجی مانەوەیان وەک بنەماڵەیەکی تاڵانکار و مافیاگەری دەسەڵاتدار بەسەر خەڵکی مەزڵومی کوردستاندا، ڕێککەوتنی پەنجا ساڵەیان بەڕادەستکردنی نەوتی کوردستان بەتورکیادا ئیمزاکردووە.
لەئەگەریی ڕاست نەبوونی ئەگەریی یەکەمماندا، دووەم ئەگەر، ئەگەر ئەوان ڕاست دەکەن و دەزانن کە هەموو نەوتی هەرێم بای نۆسەدملیار دینارە، بێ لەو هەموو داهاتانەی لە گومرگەکانی ناوخۆو خاڵە سنوریەکان و یەکە بەرهەمهێنە ناوخۆییەکانی دیکەدا کە بەسەدان ملیار دینار دەقەبڵێندرێت، دەستیان دەکەوێت، چپێویستییان بە وەها ڕێککەوتنێک هەیەو بۆ هەر خۆیان کارو بارە ئیداریەکانی حکومەت و خەڵک ڕایی ناکەن؟

بەڵام هەر کەسێک، لەکوردستاندا بەچاوی بەرژەوەندی گشتی و بەچاوی موچەخۆرانێک، یان بەچاوی بێکارانێک کە بەدەستی ئەم حیزب ودەسەڵاتەوە گیرۆدەن، بەوانەت، دەتوانێت لەوە تێبگات، کە ئەم حیزب ودەسەڵاتە دژە خەڵکییە، چەندە درەزن و ساختەچیی و مەکرەو تەڵەکەبازن و خەریکی چجەرە یاریەکن، لەسەر حیسابی قوت وداهاتی خەڵکی نەداردا و چەن سیاسەتی هەموو شتێک لەپێناوی دەسەڵات و بنەماڵەو مانەوەیاندا پێیەوە دەکەن!

هەر هەوڵ وتەقەڵایەکی کرێکاران و زەحمەتکێشانی کوردستان، بە باشترکردنی ژیان و گوزەران و زامنکردنی موچەو بیمەی هەمەلایەنەکانی ژیانیان، بە ڕێکخراوبوونی گشتییان لەم سەرو ئەوسەریی هەرێمی کوردستانەوە گرێی خواردووەو بەبێ دەستبەرکردنی ئەم یەکیەتی ویەکدەنگییەی کرێکاران خۆیان، مەحاڵە لەچاوەڕوانی وەعدو وەعیدو سیاسەتی درەزنانەی بەرژوازیدا، کۆتایی بەم هەل ومەرجە سەخت ودژوارە بهێنرێت.

تاهیر عیسا /18.11.2020